

ВИХОВНА РОБОТА

УДК 37.033

Наталія Безлюдна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Формування ставлення особистості до природи як до цінності незалежно від можливості чи неможливості практичного використання її об'єктів – одне із сучасних завдань екологічного виховання. Екологізація свідомості особистості передбачає не лише усвідомлення самоцінності природи і її ролі для людини, а й оцінку кризової екологічної ситуації. Екологічна свідомість розвивається на основі пізнання людьми законів, що забезпечують цілісність природи, і тих, що повинні обумовлювати людську діяльність для збереження життєздатного стану природи. Вона тільки в тому випадку «здійснить позитивний вплив на спосіб дій людини, якщо охопить як розумову, так і емоційну сферу її психіки» [1, с. 153].

Свідомість не може відобразити всю навколишню дійсність, а світоглядний характер мають не всі, а тільки найбільш стабільні, скоординовані між собою і загальною спрямованістю особистості природничі знання, які людина розуміє і переживає як цінність. Такі знання формують ціннісне ставлення до природи, від якого залежить світоглядна позиція особистості.

Україна успадкувала комплекс екологічних проблем: забруднення повітря та водойми, вичерпані природні ресурси, падіння чисельності і скорочення ареалів розповсюдження тварин і рослин. Риси екологічної кризи значно поглибилися у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС.

Причиною і наслідком цих екологічних проблем є людина, її діяльність у довкіллі зумовила екологічну кризу, водночас, саме вона разом з іншими живими організмами є жертвою цієї кризи.

У зв'язку з цим постала нагальна потреба переглянути ставлення людини до навколишнього середовища, гармонізувати взаємовідносини суспільства і природи. Вирішити ці проблеми покликані екологічна освіта і виховання.

Велике значення має розкриття зв'язків між людиною і природою. Людина розглядається як частина природи, що існує усередині неї і невіддільна від природи. Зв'язок між людиною і природою виявляється, насамперед, у тій різноманітній ролі, що природа відіграє в матеріальному і духовному житті людей. Разом з тим вони виявляються й у зворотному впливі людини на природу, що у свою чергу може бути позитивним (охорона природи) і негативним (забруднення повітря, води, знищення рослин, тварин та ін.). Вплив людини на природу може бути прямим – збір

дикорослих рослин на букети, винищування тварин на полюванні; і непрямим – порушення місцеперебування живих організмів, тобто порушення того стану неживої чи живої природи, який для даних організмів необхідний: забруднення води в річці приводить до загибелі риби, вирубка старих дуплистих дерев веде до зменшення чисельності птахів, що живуть у дуплах тощо. Початкова школа сприяє успішному вирішенню завдань екологічної освіти. Вчені-психологи зазначають, що природна потреба осмислити кожне природне явище триває у дітей недовго – до 10–11 років. І цим потрібно своєчасно скористатися, бо пізніше з'являються нові інтереси, часом дуже далекі від вивчення природи. Якщо любов до природничих наук міцна, то вона розвиватиметься і далі. Кожна назва предмета, його дії та якості є наслідком спостережень. І що є в мові логічного, те виникає із спостережень людини над природою і самою собою. Якщо слово не пов'язане з образом, не спирається на живі, безпосередні спостереження, то воно втрачає свій зміст. В. О. Сухомлинський вбачав нерозривний зв'язок між умінням бачити красу природи і потребою її зобразити власним словом, власною мелодією і особливо – власними руками. Розвиток розуму, – говорив він, – на кінчиках пальців.

Саме в початковій школі починається систематичне і цілеспрямоване вивчення природи та формування екологічної культури молодшого школяра. Теоретичні засади екологічної освіти та виховання відображалися у провідних екологічних ідеях вітчизняних і зарубіжних вчених.

Ця проблема є важливою і для педагогічної науки. Взаємостосунки людини і навколишнього середовища досліджувалися протягом значного історичного періоду.

Питання виховання у дітей бережливого ставлення до природи, виходячи з народного досвіду природокористування, розкривається в працях Я. А. Коменського, Г. Сковороди, К. Ушинського, В. Сухомлинського.

Педагогічна наука має певний досвід щодо дослідження окремих аспектів екологічного виховання. Значний інтерес мають праці вчених, зокрема з таких проблем: формування екологічної культури учнів загальноосвітніх шкіл (С. Дербо, В. Крисаченко, М. Колесник, Е. Писарчук, Т. Русак, Н. Седова), особливості екологічного виховання молодших школярів (В. Марашицька, Ж. Масенко, О. Онопрієнко, Г. Пустовіт).

У зв'язку з актуальністю і недостатньою розробленістю означеної проблеми, метою статті є дослідження психолого-педагогічних основ екологічного виховання учнів початкової школи.

Зміст екологічної освіти і виховання, шляхи та способи її реалізації у навчально-виховному процесі початкової школи визначаються загально-вживаними міжнародною співдружністю, принципами з урахуванням як глобальних, так і національних тенденцій розвитку педагогічної науки

освіти і культури. Не існує однозначних рецептів з приводу того, які екологічні зв'язки, на якому уроці і як саме розглядати. Це вирішує вчитель, що працює в конкретному класі в умовах конкретного природничого оточення. Матеріал про екологічні зв'язки є обов'язковим елементом змісту уроків різних типів. На основі усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами природи в учнів формується, а також засвоюються норми і правила екологічної поведінки в природі, тому що через екологічну освіту виховується відповідальне ставлення до природи.

Успіх екологічного виховання знаходиться у тісному зв'язку із системою знань, отримуваних учнями на уроках, ґрунтується на важливому положенні зв'язку людини з природою, а також взаємозв'язках, що існують у природі. Саме на цьому ґрунтується міцність екологічної свідомості, невід'ємної складової екологічного виховання. Аналіз науково-методичної літератури та практики роботи вчителів початкових класів засвідчують, що екологічне виховання учнів повинне проводитися в системі, з використанням місцевого краєзнавчого матеріалу, з урахуванням наступності поступового ускладнення і поглиблення окремих елементів від першого до четвертого класу. Потрібно активно залучати молодших школярів у посильній для них практичній справі з охорони місцевих природних ресурсів. Це внутрішнє і зовнішнє озеленення школи, скверу, догляд за квітниками, шефство над лісовими ділянками там, де ліс знаходиться близько від школи, збір плодів і насіння лугових і деревинно-чагарникових рослин, збиранням хмизу, охорона і підгодівля птахів, шефство над пам'ятками природи в ході вивчення рідного краю тощо. У здійсненні екологічного виховання треба опиратися на принципи гуманізму, гармонії красивого і корисного.

Ціннісний аспект змісту екологічної освіти та виховання є провідним у формуванні бережливого ставлення особистості до природи. Естетична цінність, яка визначається категорією прекрасного та виразного, займає належне місце серед цінностей природи. Система естетичних цінностей підкріплюється моральними нормами поведінки та утворює екологічні імперативи в моральній свідомості молодших школярів. Ознайомлення учнів з моральними зразками стосунків людини з природою має здійснюватися перш за все через залучення їх до конкретних дій і вчинків у природі.

У практиці роботи вчителів початкових класів природничий та екологічний матеріал поєднується практично з усіма напрямками освіти (на уроках мови, читання, математики, образотворчого мистецтва тощо). Саме тому склалися різноманітні варіанти такого поєднання. Найпоширенішими на сучасному етапі є інтегровані уроки, на яких завдання з екологічного виховання здійснюються в процесі вивчення різних навчальних предметів. Завдання з різних розділів навчальних програм при цьому виконуються одночасно. На уроці вирішуються три завдання: освітнє, виховне,

розвивальне. Тому урок дає більше можливості для виховання у молодших школярів нового ставлення до природи, заснованого на гуманізмі. У практиці початкової школи, крім звичайних уроків природознавства, поширені нестандартні, інтегровані уроки, де використовуються ігри-подорожі, ігрові сюжети, загадки, кросворди, казки. Багато екологічних казок учні складають разом з учителями. За казковим сюжетом приховані чіткі правила екології. На їх основі проведені уроки. До уроків виготовляються ілюстрації: ескізи різних тварин, яких учні зафарбовують. Таким чином учні засвоюють деякі екологічні поняття, більше довідуються про взаємозалежність компонентів природи. Суть екологічної освіти не зводиться лише до засвоєння певної суми екологічних знань. Необхідний перехід цих знань у переконання. У такому разі засвоєні знання та норми стають внутрішніми регуляторами поведінки. Звичайно, у молодшому шкільному віці екологічні знання ще не можуть виступати імперативом поведінки дитини, тому в даному випадку мова йде про сформованість не екологічної структури учня, а лише її основних елементів. Враховуючи вікові особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, закономірності засвоєння ними знань, ми можемо говорити лише про формування в їхній свідомості окремих фрагментів картини світу природи як цілісності.

Добудова природничо-наукової картини світу полягає в розкритті суттєвого в предметах і явищах дійсності. Воно ставить за мету осягнення явищ у їх цілісності. Розчленованість та ізоляція явищ заважає їх розумінню.

У Концепції неперервної економічної освіти та виховання в Україні [2; 4] визначені формування екологічної культури всіх верств населення, що передбачає:

- виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу, усвідомлення їх важливості, актуальності й універсальності;
- відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до рідної природи;
- формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності зміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого й неживого в складно-організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку;
- формування розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та само обмеженості, подолання споживацького ставлення до природи;
- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів;
- розвиток уявлень приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки: виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення

навичок його збереження.

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що проблема збереження навколишнього середовища – одна з найбільш гострих проблем сучасності. Важливою ланкою в системі екологічного виховання є початкова школа, оскільки саме в період молодшого шкільного віку закладаються основи знань про природу, змінюються механізми оволодіння різноманітними видами діяльності. Високий рівень екологічної культури школярів може сформувати лише вчитель з відповідним ставленням до навколишнього.

Проведене дослідження не вичерпує означеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребує питання визначення форм, методів та засобів формування екологічної культури молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верзилин Н. М. Общая методика преподавания биологии / Н. М. Верзилин, В. М. Корсунская. – М. : Просвещение, 1972. – 368 с.
2. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. - № В, грудень. – 2001. – 4 с.
3. Сухомлинська О. В. Цінності в історії розвитку школи в Україні / О. В. Сухомлинська // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. – 1997. – С. 3-8.